

طراحی چارچوب نظری نظارت اجتماعی نوجوانان بر اساس اهداف، مبانی، اصول وروش‌های منبعث از تفسیر المیزان

زهره دیدگاه* دکتر سیدصدرالدین شریعتی** دکتر سعید بهشتی*** دکتر محسن ایمانی نائینی****

چکیده

هدف اصلی در این پژوهش طراحی الگوی نظری نظارت اجتماعی نوجوانان بر اساس اهداف، مبانی، اصول و روش‌های منبعث از تفسیر المیزان می‌باشد. روش مورد استفاده در این مقاله جهت دست‌یابی به طراحی الگوی نظری، روش تحلیل مفهومی و روش استنتاجی است. جامعه تحلیلی آیات قرآنی و تفسیر المیزان است که از این جامعه تحلیلی بخش‌هایی که نظارت اجتماعی را پوشش دهد، به طور هدفمند انتخاب و به طور پیوسته مورد تجزیه و تحلیل و نهایتاً تعبیر و تفسیر قرار گرفت. یافته‌های حاصل حاکی از این است که: علامه طباطبایی نظارت اجتماعی را مانند اهرمی برای نگهداری و بقای جوامع می‌داند که اختلال در آن، موجب زوال «وحدت اجتماعی» می‌شود. بر این اساس مبانی نظارت اجتماعی فطری بودن ارزش‌های اخلاقی، گرایش به نظم، داشتن ارتباط مطلوب با خود و دیگران، ضرورت وجود قانون در جامعه است. اهداف نظارت اجتماعی احیای ارزش‌های اخلاقی، برقراری انضباط فردی و اجتماعی، برخورداری از سلامت در ارتباط خود با دیگران و قانون‌مندی اجتماعی است. با توجه به مبانی و اهداف، اصول نظارت اجتماعی عبارت است از حفظ ارزش‌های اخلاقی، رعایت نظم، ارتباط توأم با حرمت نفس نسبت به خود و دیگران و اجرای قانون. نهایتاً روش‌های تربیتی نظارت در قلمرو فردی (غیررسمی) تزکیه، خود انضباطی، حفظ حرمت نفس در برقراری ارتباط با خود و در قلمرو اجتماعی رسمی موعظه، نظارت اقناعی و آموزش قوانین می‌باشد. این چارچوب حاصل توسط متخصصان اعتباریابی و مورد تأیید قرار گرفت.

واژه‌های کلیدی: تفسیر المیزان، تربیت اجتماعی، نظارت، امر به معروف، نهی از منکر، نوجوانان.

□ تاریخ دریافت: ۹۷/۰۶/۲۰ □ تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۹/۱۱

* دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. Zahra_didgah@yahoo.com

** نویسنده مسئول: دانشیار تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. shari-ati@atu.ac.ir

*** استاد فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. behashti@atu.ac.ir

**** دانشیار فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. eimanim@modares.ac.ir

نوجوانی اغلب به عنوان دوره‌ای بین بچگی و بزرگسالی تعریف می‌شود. در بیشتر موارد نوجوانی با مفاهیم روانی و اجتماعی بیان می‌شود؛ مثلاً شروع آن، با بلوغ جنسی و خاتمه مبهم و نامشخص آن با بزرگسالی است. از جمله تغییرات بیولوژیک-روانی و اجتماعی که می‌توان برای این دوره دسته‌بندی نمود عبارتند از؛ آگاهی‌های شغلی، رشد ارزش‌ها و خودمحوری‌های مسئولانه، بازشدن گره‌های عاطفی با والدین (شرفی، ۱۳۹۱: ۳۹).

در قرآن در سوره قصص، ۱۴ کلمه «اشد» مترادف با «نوجوانی» به کار رفته است. «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ. و چون به رشد و کمال خویش رسید به او حکمت و دانش عطا کردیم و نیکوکاران را چنین پاداش می‌دهیم». بلوغ «اشد» به معنای این است که انسان آن قدر زنده بماند و عمر کند تا نیروهای بدنش به حد قوت و شدت برسد و این غالباً در سن هجده سالگی صورت می‌گیرد. کلمه استوی از استواء است، که به معنای اعتدال و استقرار می‌باشد، پس استواء در حیات، به معنای این است که آدمی در کار زندگی‌اش استقرار یابد و این در افراد، مختلف است، پیشتر بعد از بلوغ «اشد» یعنی بعد از هجده سالگی حاصل می‌شود (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۶: ۱۶).

با توجه به این معنی بلوغ در قرآن، می‌توان سن آغاز آن را هجده سالگی که هم‌زمان با روئیدن محاسن است، بیان کرد. در سوره روم آیه ۵۴ «قوت» هم معنی با «نوجوانی» بیان شده است. «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ. خداست آن کس که شما را ابتدا ناتوان آفرید آنگاه پس از ناتوانی قوت بخشید. سپس بعد از قوت ناتوانی و پیری داد هر چه بخواهد می‌آفریند و هموست دانای توانا». ضعف در مقابل قوت است و کلمه من در جمله من ضعف برای ابتداء است و آیه چنین معنی می‌دهد که خدا خلقت شما را از ضعف ابتداء کرد، یعنی شما در ابتدای خلقت ضعیف بودید و مصداق این ضعف - به طوری که از مقابله بر می‌آید - اول طفولیت است، هر چند که ممکن است بر نطفه هم صادق باشد. مراد از قوت بعد از ضعف، رسیدن طفل است به حد بلوغ و مراد از ضعف بعد از قوت، دوران پیری است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲،

ج ۱۶: ۳۰۷). همچنین در سوره حج آیه ۵ آمده: «ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِنَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ. آنگاه شما را [به صورت] کودک برون می‌آوریم سپس [حیات شما را ادامه می‌دهیم] تا به حد رشدتان برسید». مقصود از بلوغ «اشد» حالت نیرومند شدن اعضا و قوای بدنی است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۴: ۴۸۶).

در سوره احقاف آیه ۱۵ نیز بلوغ هم معنای «اشد» قرار داده شده است «حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً. تا آنگاه که به رشد کامل خود برسد و به چهل سال برسد». بلوغ «اشد» به معنای رسیدن به زمانی از عمر است که در آن زمان قوای آدمی محکم می‌شود. همان‌طوری که در تفسیر آیه ۱۴ قصص اختلافی را که مفسرین در معنای بلوغ «اشد» دارند نقل شد، که بلوغ چهل سال، عادتاً ملازم با رسیدن به کمال عقل است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۸: ۳۰۷). کلمه «اشد» هم معنی با رشد به کار رفته است. علامه طباطبایی دوره نوجوانی را دوره‌ای می‌داند که با تغییرات بلوغ شروع شده و در ظاهر افراد نیز باعث رویدن محاسن در مردان شده و علاوه بر آن با نیرومندتر شدن آن‌ها همراه می‌باشد. در این دوره کمال عقل انسان آنگونه که از معنای قرآنی آن استنباط می‌شود در سن چهل سالگی به اوج خود می‌رسد. در قرآن کلمه «اشد» هم معنی با بلوغ و در برخی آیات هم معنی با رشد به کار رفته است.

نوجوانان بیشتر تحت تأثیر گروه همسالان و شبکه‌های مجازی بوده، با توجه به فناوری الکترونیکی که کانال‌های ارتباطی را به بیشترین حد خود رسانیده است، کنترل و نظارت خانواده‌ها نسبت به نوجوانان به کمترین حد خود در طی سال‌های گذشته رسیده است. با ریشه‌یابی کردن بسیاری از نابسامانی‌های رفتاری و پرخاشگری‌هایی که در جامعه نوجوانان وجود دارد، می‌توان اذعان داشت که اگر این رفتارها پیشگیری می‌شدند، به صورت معضلاتی اجتماعی در نمی‌آمدند، که نیاز به دوره‌های درمان طولانی داشته باشد و علاوه بر آن نوجوانان در سایه نظام تربیتی صحیح از سلامت اجتماعی برخوردار خواهند شد. ضرورتی که نیاز جامعه امروز نوجوانان ایرانی به امر نظارت اجتماعی را بیان می‌کند، با توجه به عصر ارتباطات در جهان حقیقی و مجازی به خوبی مشهود است.

در حقیقت با انجام به‌موقع نظارت بر مسائل تربیتی نوجوان می‌توان از وقوع چنین مشکلاتی پیشگیری کرد. نظارت اجتماعی در نوجوانان زمانی می‌تواند به‌طور مؤثر و

پایدار صورت بگیرد که به صورت عملی باشد. یادگیری از راه عمل بهترین روش و ماندگارترین راه برای آموختن نظارت اجتماعی می‌باشد. امام صادق (ع) فرمودند: «کونوا دُعَاءَ لِلنَّاسِ بِغَيْرِ السِّتِّكُمْ» مردم را به دین حق و صلاح دعوت کنید، اما با ابزاری غیر از زبان یعنی با ابزار عمل (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲: ۷۸).

پس نظارت اجتماعی از مهم‌ترین فرایض دینی و واجبات کفایی است که در اسلام بر آن تأکید زیادی شده است و به عنوان عاملی برای حفظ و بقای جامعه به شمار می‌آید. اهمیت نظارت اجتماعی در اسلام تا به آن جاست که خدای عزوجل از آن مؤمن ضعیف که دین ندارد، نفرت دارد. سؤال شد: مؤمن ضعیف بی دین کیست؟ در جواب فرمودند: آن کس که نهی از منکر نمی‌کند «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لِيُبْغِضَ الْمُؤْمِنَ الضَّعِيفَ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ فَقِيلَ وَ مَا الْمُؤْمِنُ الضَّعِيفُ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ؟ قَالَ الَّذِي لَا يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ» (حرعاملی، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۱: ۳۹۷). در ۳۰ آیه از سوره‌های قرآن به امر نظارت اجتماعی اهمیت داده شده است. نظارت اجتماعی جزء فروع ده‌گانه دین اسلام می‌باشد. به اعتقاد امام علی (ع) خدا را با خدا، رسولان را با رسالت و اولی الامر را با امر به معروف و نهی از منکر می‌توان شناخت «وَفَقًّا لِلْإِمَامِ عَلِيِّ (ع)، يَمْكُنُ التَّعَرَّفَ عَلَى اللَّهِ مَعَ اللَّهِ مِنْ قَبْلِ الرُّسُلِ مَعَ الْمَهْمَةِ وَالْأَوَّلِ مِنَ الْعُمْرِ بِفَضْلِ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ النَّهْيِ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۳: ۸۵). در حقیقت نظارت اجتماعی عاملی بازدارنده از بدی‌ها و سوق دهنده به خوبی‌ها بوده و مانند عقل باعث هدایت انسان خواهد شد و شاید به همین دلیل است که اولین بهره نظارت اجتماعی به افرادی می‌رسد که خود این کار را انجام می‌دهند.

نظارت اجتماعی به ابزارها و روش‌هایی اطلاق می‌شود، که برای وادار کردن فرد به انطباق او با انتظارات گروه معین یا کل جامعه به کار می‌رود (کوئن^۱ ترجمه توسلی و فاضلی، ۱۳۷۲: ۱۹۷). علامه طباطبایی با توجه به آیات ۱۰۴ تا ۱۱۰ سوره آل عمران نظارت اجتماعی را وسیله‌ای محکم برای نگهداری و بقای جوامع می‌داند که اختلال در آن، موجب زوال وحدت اجتماعی می‌شود. این آیات از سوره آل عمران بیانگر امر نظارت در بعد فردی و اجتماعی است. همچنین با توجه به سوره توبه آیه ۷۱؛ «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ... إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ». و مردان و زنان با ایمان دوستان یکدیگرند که به کارهای پسندیده

وامی دارند و از کارهای ناپسند باز می‌دارند و نماز را بر پا می‌کنند و زکات می‌دهند و از خدا و پیامبرش فرمان می‌برند آن‌اند که خدا به زودی مشمول رحمتشان قرار خواهد داد که خدا توانا و حکیم است». دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای همگانی، واجب کفایی و متقابل برعهده مردم نسبت به یک‌دیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج نهم: ۴۵۵). در ضمن امر به معروف و نهی از منکر فراتر از امور واجب و حرام است، به طوری که علاوه بر این که در اصلاح و ریشه مؤثر است، می‌تواند عاملی برای برطرف نمودن کمبودها، نقصان‌ها و ضعف‌هایی باشد، که در جامعه براساس اعتقادات اسلامی ممکن است وجود داشته باشد. نظارت تنها در حوزه اعتقادات فردی یا اجتماع خلاصه نمی‌شود، بلکه شامل کلیه برنامه‌های اجتماعی، سیاسی، اخلاقی، فرهنگی، اقتصادی و معنوی است. هنجارهایی که بر پایه و اساس دین اسلام در جامعه وجود دارند، مبنایی برای نظارت هستند، زیرا در صورت عدم اجرای این هنجارها در جامعه انحراف، جرم، جنایت و کجروی به وجود خواهد آمد، لذا باید تطابق و هماهنگی با این هنجارها ابتدا از جنبه فردی آغاز شود و سپس به بعد اجتماعی ختم شود، پس در کل نظارت دارای ابعادی است که می‌تواند به صورت (غیررسمی)^۱ و (رسمی)^۲ صورت گیرد.

نظارت رسمی نظارتی است که به صورت رسمی و طبق روش‌ها و قوانین و مقررات تعریف شده، صورت می‌گیرد و غالباً توسط افراد یا نهادها و سازمان‌هایی که وظیفه‌شان نظارت اجتماعی است، انجام می‌پذیرد. مثلاً، مأموران پلیس یا قضات در برخورد با افراد مجرم، بر طبق قواعد تعریف شده‌ای عمل می‌کنند و اجازه ندارند که خارج از چارچوب قوانین حتی در جهت بازداری و نظارت مجرم، دست به اقدامی بزنند (امیرکاوه، ۱۳۹۳: ۴۵). نظارت اجتماعی رسمی معمولاً در چارچوب قوانین در جامعه در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، و گروه‌های رسمی، شرکت‌ها، بانک‌ها، مؤسسات و سایر خدمات جامعه اعمال می‌گردد. نظارت از بعد فردی شروع شده و سپس جنبه اجتماعی پیدا خواهد کرد. با توجه به لازم بودن امر نظارت اجتماعی در جامعه؛ باید بخشی از هدف برنامه‌های آموزشی - تربیتی به این امر مهم اختصاص یابد. در این پژوهش تمامی یافته‌های

مبتنی بر شکل‌گیری نظارت اجتماعی ابتدا در بعد فردی و سپس در بعد اجتماعی می‌باشند. با توجه به مطالب بیان شده، نظارت اجتماعی امری حائز اهمیت در تمامی جوامع بشری از ابتدا تاکنون بوده است، با وجود گسترش دامنه ارتباطات به ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، این امر در عصر حاضر نمود بیشتری پیدا کرده است. در کشور ما نیز که از این قاعده مستثنی نیست، امر نظارت اجتماعی با توجه به فرهنگ اسلامی بیشتر احساس می‌شود؛ بحران و چالشی که در هویت نسل جوان کشور ما به وجود آمده است، مؤید این ادعا است، زیرا نظارتی که در برنامه‌های تربیتی صورت گرفته به اندازه‌ای نبوده که این چالش را برطرف کند، مضاف بر این که باعث دین‌گریزی و بعضاً دین‌ستیزی بسیاری از نوجوانان نیز شده است. ارزش‌ها و هنجارهایی که در قالب نظام فکری، در یک کشور وجود دارند؛ سازنده هویت ملی نوجوانان می‌باشند. مقام معظم رهبری درباره ارتباط هویت ملی و اسلامی می‌فرماید: «ملت ایران احساس هویت می‌کند؛ هویت اسلامی که هویت ایرانی هم از آن نشأت گرفته است. احساس می‌کند که ایران اسلامی همان هویت گمشده‌ای است که بایستی این ملت دوباره آن را به دست بیاورد و براساس آن، آرمان‌های خود را معین و برنامه‌ریزی کند و تلاش و مجاهدت خود را شکل دهد» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۲/۱۶).

لذا جهت جلوگیری از شیوع فرهنگ بی‌دینی در بین نوجوانان، ضرورت طراحی الگوی نظری در دفاع، پاسداری و مراقبت از ارزش‌های دینی به صورت نظارت اجتماعی، بر مبنای اسلام احساس می‌گردد. الگو «مدل مفهومی» است که با هدف ساده‌سازی و قابل فهم کردن مفاهیم انتزاعی شکل یافته است. الگو بازنمود جنبه‌های مختلف یک نظریه است که به درک مطلب و نظریه‌سازی کمک می‌کند. الگو ابزاری سودمند برای سازماندهی و تبیین مجموعه‌ای از اطلاعات و دانش است (نوروزی و رضوی، ۱۳۹۰: ۱۷۴). الگوی نظری، اصل و اساس پدیده و روابط بین اجزای آن را توصیف می‌کند. این ساختار ذهنی، در واقع بیانگر آن است که پدیده را به‌طور شفاف دریابیم. لوتز^۱ (۱۹۷۵) بیان می‌کند که الگوهای نظری، مجموعه‌ای از عناصر تجربی مرتبط با یکدیگر هستند که با مفاهیم «نظری» یا روابطی که بر روی هم تأثیر می‌گذارند، تنظیم می‌شوند (کامن^۲،

1. Loutez
2. Kamen

۱۹۷۸: ۳۷، به نقل از دهقانی؛ امین خندقی؛ جعفری‌ثانی، نوغانی دخت‌بهمنی، ۱۳۹۰: (۱۱۵). الگوی نظری خود به سه دسته رویه‌ای، توصیفی و مفهومی تقسیم می‌شود. در این پژوهش از الگوی نظری - مفهومی استفاده شده است.

الگوهای نظری - مفهومی برآیند نظریه‌پردازی هستند و با نظریه در ارتباط هستند و خیلی کمتر بر فرآیندها و رویه‌ها تأکید دارند و بیشتر بر عمق موضوع‌ها تمرکز دارند. این الگو روشی را برای فهم معنی پدیده‌ای معلوم و مفروض برای اجرا فراهم می‌کند و یکی از برجسته‌ترین روش‌ها برای رسیدن به بصیرت است (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۴-۱۱۲). در این پژوهش الگو به صورت یک سازمان منسجم است که دارای مبانی، اهداف، اصول و روش‌های تربیتی براساس تفسیر المیزان می‌باشد.

تاکنون پژوهشی درباره طراحی الگوی نظری نظارت اجتماعی در نوجوانان براساس تفسیر المیزان، به صورت همه جانبه انجام نشده است. پژوهش‌های انجام شده بیشتر به صورت بخشی و جداگانه با تأکید بر نظارت در سایر زمینه‌ها می‌باشند.

کریمی و آل‌علی (۱۳۹۷) شیوه‌های کارآمد نظارت اجتماعی در نهج البلاغه را بررسی کرده‌اند. سلیمانی، شهابی و صولتی (۱۳۹۷) راهبردهای قرآن در پیشگیری از انحراف‌های اجتماعی را تحلیل نموده‌اند. برادران (۱۳۹۴) ضمن برشمردن نظارت اجتماعی به عنوان فروع دین نشان داده است که نظارت؛ ضامن بقای اسلام، واجبی است که به سبب آن، اجرای همه واجبات صورت می‌پذیرد. مور، داد و سحر^۱ (۲۰۱۶) در زمینه تأثیر تربیت اجتماعی در حفظ و کنترل جامعه از دوران کودکی و نوجوانی نکاتی را مطرح نموده‌اند. پتری و پارتنرز^۲ (۲۰۰۵) بیان می‌دارند که راه‌های مختلفی برای حفظ جنبه‌های سیاست عمومی از طریق تربیت اجتماعی وجود دارد که برخی از آن‌ها از این قرار هستند: در دوره نوجوانی آموزه‌های اجتماعی باید به‌عنوان بخشی از برنامه‌های آموزشی باشند و علاوه بر آن دوره‌هایی منظم برای فعالیت‌های آموزشی و پرورشی اجتماعی ارائه شود. هدف اصلی از تربیت اجتماعی ایجاد جامعه‌ای است که با نظم بوده و از قوانین اجتماعی تبعیت نمایند، به طوری که همه در قالب یک الگوی واحد به فرایند اجتماعی شدن ادامه دهند، اگر این فرایند اجتماعی شدن با مشکل مواجه

شود، باید از نظارت اجتماعی استفاده کرد تا در جامعه از هم گسیختگی و بی‌هنجاری و بی‌نظمی به وجود نیاید (به نقل از مور و همکاران، ۲۰۱۶). امیرکاوه (۱۳۹۳) یادآور شد که نظام کنترلی اسلام با پذیرش مجازات‌ها و پاداش‌های دنیوی عناصری هم‌چون ایمان مذهبی، پاداش‌های معنوی و پاداش‌های اخروی را به‌عنوان ضمانت‌های اجرایی مطرح می‌سازد. همین ضمانت‌های اجرایی، عاملی برای استمرار نظارت اجتماعی در بقای تمدن اسلامی است. برادران و موسوی‌شوشتری (۱۳۹۳) بر این باورند که یکی از شاخصه‌های مهم تمدن اسلامی، اسلامی بودن سبک زندگی است، که نظارت اجتماعی می‌تواند به تحقق آن کمک کند. داوری، صدیق اورعی، عبدخدایی (۱۳۹۳) نظارت خدا بر رفتار انسان و اثر آن بر تنظیم رفتار اجتماعی را بررسی نموده‌اند. مسعودی (۱۳۹۳) حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه را بررسی کرده است. مهدی‌پور (۱۳۹۲) یادآور شد که برای جلوگیری از اختلاس و سرقت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری اموال عمومی و خصوصی، وجود عالمان دین در جامعه لازم است، که بر فعالیت‌های اقتصادی در همه بخش‌های جامعه نظارت داشته باشند. بخشی و دوستدار (۱۳۹۲) نظارت همگانی سامانه (۱۹۷) ناجا را تحلیل نموده‌اند. رضایی‌راد (۱۳۹۰) حسیه شاخصی برای ارزیابی استحکام و انسجام نظام ارزشی جامعه، از آغاز ظهور اسلام تا زمان حاضر می‌باشد. از آن زمان به بعد در تمامی امور اقتصادی و اجتماعی افرادی که مسئولیت حسیه را داشتند، در امر حکومت با حاکم، همکاری می‌کردند. در اسلام با اجرای امر نظارت اجتماعی جلوی بسیاری از کجروی‌ها و ناهنجاری‌ها گرفته می‌شود. مطابق تحقیقات کاتر^۱ (۲۰۱۲) نظارت اجتماعی با سن و جنس نیز ارتباط دارد. محیط اجتماعی یک زمینه مهم را برای رفتارهای سالم در طول عمر فراهم می‌کند، همچنین یک نقطه بالقوه مداخله برای افزایش فعالیت‌های بدنی است.

حیدرکوشا (۱۳۸۹) کنترل اجتماعی غیررسمی از منظر آیات و روایات را بررسی کرده است. جلائیان‌اکبرنیا (۱۳۸۶) یادآور شد نظم امری است که بر عالم تکوین و تشریح حاکم بوده و انسان در مسیر پیمودن کمال، به آن نیاز دارد. برنامه‌ریزی و مدیریت از عناصر تشکیل‌دهنده نظم است که در حوزه نظم شخصی و اجتماعی قابل تحقق است. برای ایجاد این اصل باید دین‌داری، انگیزه، عدالت، الگوسازی، برنامه‌ریزی،

تقویت سیستم‌های نظارتی، تشویق، تنبیه و تأمین نیازهای معیشتی را مد نظر داشت، تا به انضباط دست یافت. جان احمدی (۱۳۸۵) با تحلیل جامعه شناختی از نظارت اجتماعی در عصر نبوی یادآور شد که آنچه می‌تواند به تداوم فرایند اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری با معیارهای اسلامی بیانجامد؛ موضوع نظارت اجتماعی و ایجاد نظم عمومی است. پوریانی (۱۳۸۴) معتقد است هنجارها در جامعه زمانی تحقق می‌یابند، که نظارت اجتماعی وجود داشته باشد. جمشیدی (۱۳۸۴) بیان جامعه اسلامی مرهون تعهدپذیری و مسئولیت‌شناسی هر یک از مؤمنان در قبال یکدیگر است و چنانچه افراد جامعه، نظارت متقابل اجتماعی (یا همان امر به معروف و نهی از منکر) را وظیفه شرعی و قطعی خود فرض نکنند، جامعه اسلامی آسیب‌پذیر خواهد شد. قهرمانی (۱۳۸۱) به تبیین نظارت اجتماعی در دو بعد رسمی و غیررسمی پرداخته و معتقد است، نظارت نقش مؤثری در کاهش جرم و جنایت دارد. غفاری‌فر (۱۳۸۱) در پژوهشی نشان داد که پدیده نظارت اجتماعی تک عاملی نیست. عناصر اجتماعی در صورتی کارآمدی بیشتری دارند، که همه عوامل مؤثر مادی و معنوی در کنار هم قرار گیرند. از زمانی که حکومت اسلامی در عرصه جهان به وجود آمد؛ برای اداره بهتر جامعه از «حسبه» استفاده می‌شد. از این رو براساس مرور پژوهش‌های پیشین، فقدان الگوی مفهومی در این زمینه کاملاً احساس می‌شود. بر این اساس هدف این پژوهش؛ طراحی الگوی نظری نظارت اجتماعی در نوجوانان براساس اهداف، مبانی، اصول و روش‌های منبعث از تفسیر المیزان است.

روش پژوهش

روش پژوهش کیفی است. در این روش از الگوی بازسازی شده فرانکنا^۱ (۱۹۶۹) استفاده شده است. الگوی بازسازی شده فرانکنا دو نوع گزاره را جهت تحلیل مباحث تعلیم و تربیت مطرح می‌کند. گزاره‌های هنجارین که ماهیت تجویزی دارند و گزاره‌های واقع‌نگر که بر روابط و مناسبات واقعی میان امور ناظرند. لازم به ذکر است که از نظر فرانکنا، گزاره‌های هنجاری که دارای ماهیت تجویزی هستند سه‌گونه هستند. گزاره‌های مربوط به اهداف تربیتی، گزاره‌های مربوط به اصول و گزاره‌های مربوط به روش عملی.

1. Frankena

گزاره‌های واقع‌نگر دارای ماهیت توصیفی‌اند و به روابط و مناسبات واقعی میان امور ناظرند. در این الگو گزاره‌های واقع‌نگر حاوی «است» در کنار گزاره‌های هنجارین که می‌توانند هدف باشند قرار می‌گیرند و در نهایت اصل یا اصول به عنوان نتیجه از آن‌ها استنتاج می‌شوند. قابل ذکر است که در این پژوهش گزاره‌های واقع‌نگر با اصطلاح مبنا مورد مطالعه قرار گرفته‌اند (باقری، سجادیه و توسلی، ۱۳۹۴: ۱۷۶-۱۷۰).

جامعه پژوهش حاضر کتاب قرآن و تفاسیر بوده که از میان، کتاب ۲۰ جلدی تفسیر المیزان، بخش‌هایی که موضوع نظارت اجتماعی را پوشش داده است به طور هدفمند انتخاب و فیش‌برداری شدند. سپس با توجه به گزاره‌های واقع‌نگر موضوعاتی را که بر واقعیت‌های وجودی انسان مبتنی هستند، و با عبارت «است» در زمینه نظارت اجتماعی بیان شده بودند، کدگذاری شده، سپس مبانی و موضوعاتی که حاوی دستورالعمل‌ها و راهبردها برای بهتر زندگی کردن انسان در سایه اجرای قوانین و دستورالعمل‌های نظارت اجتماعی که با عبارت «باید» مشخص می‌شوند، کدگذاری شده و اصول به عنوان نتیجه‌ای کلی از این دو گزاره، به دست آمدند. لازم به ذکر است همزمان با جمع‌آوری اطلاعات، داده‌های حاصل مورد تجزیه و تحلیل و نهایتاً تفسیر قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش به دو بخش تقسیم شده است. در بخش اول با توجه به گزاره‌های خبری که بدیهی هستند و از آیات قرآن وام گرفته شده‌اند؛ مبانی دسته‌بندی شده و سپس از مبانی و اهداف نظارت اجتماعی با توجه به تفسیر المیزان اصول استنتاج شده است. در بخش دوم برای هر یک از اصول به دست آمده روش‌های تربیتی در هر دو قسمت نظارت رسمی و غیر رسمی ارائه شده و با توجه به این دو بخش الگوی نظری تدوین شده است.

مبانی نظارت اجتماعی نوجوانان بر اساس تفسیر المیزان

مبانی تعلیم و تربیت؛ گزاره‌هایی خبری یا بدیهی هستند که از دانش‌های دیگر وام گرفته می‌شوند و برای تعیین اهداف، اصول، ساحت‌ها، مراحل، عوامل، موانع و روش‌های تعلیم و تربیت به کار می‌آیند (مصباح‌یزدی، ۱۳۹۱: ۶۵). پایه‌های نظام

آموزش و پرورش ایران بر اساس فرهنگ دین اسلام استقرار یافته است. محتوای نظام آموزشی و تربیتی کشورمان سرشار از اطلاعات غنی و متقن درباره خداوند، انسان و ارزش‌ها می‌باشد، که متکی به منابع وحیانی و عقلانی است. چارچوب نظارت اجتماعی مملو از راهکارهای تربیتی جهت پیشگیری از انحرافات اخلاقی و اجتماعی می‌باشد که می‌تواند راه‌گشای بسیاری از مسائل تربیتی در نوجوانان باشد. دسته‌بندی مبانی نظارت اجتماعی بر اساس آیات قرآن صورت گرفته است.

بسیاری از آموزه‌های تعلیم و تربیت در قالب گزاره‌های مشتمل بر «بد»، «باید» و «نباید» بیان می‌شوند، برخی این مفاهیم را بیانگر واقعیتی خارج از ذهن نمی‌دانند، داوری ارزشی در مباحث گوناگون تعلیم و تربیت اسلامی و تعیین اهداف نهایی آن جز با بهره‌گیری از مباحث ارزش‌شناسی ممکن نیست (مصباح‌یزدی، ۱۳۹۱: ۶۶). آگاهی از نظام ارزش‌هایی که درباره انسان و ارتباطش با جامعه وجود دارد، می‌تواند زمینه‌های نظارت بر اعمال اخلاقی انسان را در جامعه فراهم نماید. خلیقات منشأ رفتار انسان بوده و آنچه که مورد نظارت قرار می‌گیرد، همین رفتارهای منبعث از خلیقات هستند، لذا به‌عنوان یکی از مبانی نظارت اجتماعی می‌توان آن‌ها را مورد بررسی قرار داد.

به اعتقاد علامه طباطبایی انسان برای رسیدن به سعادت باید از راه افراط و تفریط در این قوا بپرهیزد، چون اگر یکی از آن‌ها از حد وسط به یک سو تجاوز کند، وجود هماهنگ آدمی خاصیت خود را از دست می‌دهد (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱: ۵۵۹-۵۵۸). برای ایجاد تعادل در این قوای سه‌گانه و نیز به منظور جلوگیری از به‌وجود آمدن افراط و تفریط در هر یک از این سه قوه وجودی انسان و حاصل همه آن‌ها که عدالت است، باید به امر نظارت اجتماعی اهتمام ورزید و در صورت مشاهده هر گونه خروج از حد وسط این قوا، مراتب را به افراد متذکر شد. براهین عقلی حکم می‌کند که وجود قانون در جامعه ضروری است و باید نظارت بر اعمال دعوت به خیر و پرهیز از اعمال شر توسط انبیا و اولیای الهی صورت گیرد (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۵: ۴۶۲-۴۶۱). نمونه‌ای از آیات قرآن که به موضوع ضرورت وجود قانون در جامعه پرداخته‌اند: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ... وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ». همانان که از این فرستاده پیامبر درس نخوانده که [نام] او را نزد خود در تورات و انجیل نوشته می‌یابند، پیروی می‌کنند [همان پیامبری که] آنان را به کار پسندیده فرمان می‌دهد و از

کار ناپسند باز می‌دارد و برای آنان چیزهای پاکیزه را حلال و چیزهای ناپاک را بر ایشان حرام می‌گرداند و از [دوش] آنان قید و بندهایی را که بر ایشان بوده است، برمی‌دارد. پس کسانی که به او ایمان آوردند و بزرگش داشتند و یاریش کردند و نوری را که با او نازل شده است پیروی کردند، آنان همان رستگارانند» (اعراف، ۱۵۷). همچنین در سوره توبه، آیات ۱۱۲ و ۷۱ و آل عمران آیه ۱۰۴ به این موضوع اشاره شده است.

ارتباط مطلوب با خود و دیگران از دیگر مباحث برای نظارت اجتماعی است. انسان در مقایسه با هموعانش در مواردی آزاد است که مربوط به شخص خودش باشد. اما در مواردی که پای مصلحت ملزمه خود او و بالخصوص مصلحت ملزمه اجتماع و عامه مردم در کار باشد و علل و اسباب او را به مصالحی و به مقتضیات آن مصالح هدایت کند، در آن جا دیگر به هیچ وجه آزادی اراده و عمل ندارد. در چنین مواردی اگر کسی و یا کسانی او را به سوی سنت و یا هر عملی که قانون و یا مجری قانون و یا فردی ناصح (اندرزگو) و متبرع (نیکویی‌کننده برای رضای خدا) آن را موافق با مصالح انسانیت تشخیص داده دعوت کند و به اصطلاح امر به معروف و نهی از منکر نماید و برای دعوت خود حجت و دلیلی روشن بیاورد، نباید او را به زورگویی و سلب حریت مشروع افراد متهم نمود (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۱: ۵۵۷). داشتن ارتباط مطلوب با خود و دیگران در بسیاری از آیات قرآن مورد توجه قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به این آیات اشاره نمود: «قَالَ أَمَّا... فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نَكْرًا». گفت اما هر که ستم ورزد، عذابش خواهیم کرد. سپس به سوی پروردگارش بازگردانیده می‌شود. آنگاه او را عذابی سخت خواهد کرد» (کهف، ۸۷؛ اعراف، ۱۰۳؛ شعراء، ۲۲۷، بقره، ۴۴، ۱۱۲، ۱۷۷، یونس، ۴۴، ۵۴ و حجرات، ۱۰، ۱۱، ۱۲).

داشتن نظم عاملی برای بهره‌مندی درست از عمر است که در کلام ائمه معصومین (ع) بسیار نقل شده است. چنان که علی (ع) می‌فرماید: «لِلْمُؤْمِنِ ثَلَاثٌ سَاعَاتٍ: فَسَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَسَاعَةٌ يَرْمُ مَعَاشَهُ، وَسَاعَةٌ يُحَلِّي بَيْنَ نَفْسِهِ وَبَيْنَ لَذَّتِهَا فِيمَا يَحِلُّ وَ يَجْمَلُ. وَلَيْسَ لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ شَاخِصًا إِلَّا فِي ثَلَاثٍ: مَرَمَّةٍ لِمَعَاشٍ، أَوْ خُطْوَةٍ فِي مَعَادٍ، أَوْ لَذَّةٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ». یعنی انسان با ایمان ساعات شبانه‌روز خود را به سه بخش تقسیم می‌کند: قسمتی را صرف مناجات با پروردگارش می‌کند و قسمت دیگری را برای ترمیم معاش و کسب و کار زندگی قرار می‌دهد و قسمت سوم را برای بهره‌گیری از لذات

حلال و دلپسند می‌گذارد و سزاوار نیست که انسان عاقل حرکتش جز در سه چیز باشد: مرمت معاش، گامی در راه معاد و لذت در غیر حرام» (نهج البلاغه، حکمت ۳۹۰). هدف از برقراری نظم اجرای قانون و امنیت اجتماعی است. بنابر نظر قرآن در سوره توبه، ۷۱ (شرح آن آمد)، مردان و زنان مؤمن با دعوت به امور پسندیده و بازداری از امور ناپسند، باعث برقراری رحمت الهی در جامعه می‌شوند. به اعتقاد علامه حکومت عاملی برای اجرای قانون در جامعه است (طباطبایی، ۱۳۶۵: ۴۱). در سوره عنکبوت آیه ۶۷ یکی از نعمت‌های خداوند امنیت اجتماعی است که به مردم مکه داده است «أَوَّلَمْ يَرَوْا أَنَا... وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ. آیا ندیده اند که ما [برای آنان] حرمی امن قرار دادیم و حال آن که مردم از حوالی آنان ربوده می‌شوند. آیا به باطل ایمان می‌آورند و به نعمت خدا کفر می‌ورزند». همچنین در سوره حشر آیه ۲۳ و سوره بقره آیات ۱۲۵ و ۱۲۶ موضوع امنیت اجتماعی بیان شده است.

اهداف نظارت اجتماعی نوجوانان بر اساس مبانی تفسیر المیزان

هدف در لغت به معنای ساختمان بلند و برآمدگی کوه است. البته در معنای سرانجام کار نیز آمده است، ولی هدف تربیتی مشخص‌کننده نقطه یا جهتی است که فعالیت‌های آموزشی و تحقیقاتی باید متوجه آن باشد و یا در مسیر آن حرکت فعالیت‌های تربیتی را نشان دهد (بهشتی، ۱۳۸۹: ۳۸-۳۷). هر یک از اهداف مربوط به امر نظارت اجتماعی که براساس آیات قرآن دسته‌بندی شده است، به‌عنوان اهداف تربیت در نظام آموزش و پرورش می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. اهداف تعلیم و تربیت براساس ترتیب طولی، می‌توانند غایی و واسطه‌ای باشند. هدف غایی تربیت در نظام آموزش و پرورش رساندن انسان به مقام قرب الهی در سایه‌ی عمل به واجبات و ترک محرّمات خداوند است. لذا نظارت اجتماعی که یکی از فروع ده‌گانه دین اسلام و در زمره واجبات کفایی می‌باشد، یکی از امور مهم در رسانیدن متریبان به مراحل رشد معنوی و دوری از انحرافات اجتماعی، یک هدف واسطه‌ای به شمار می‌آید. در هر جامعه‌ای ساختارهای هنجارمندی از ارزش‌ها، آداب و رسوم، عرف‌ها و قوانینی وجود دارد که معمولاً در تمام سطوح جامعه تمامی طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌ها براساس آن‌ها که برخاسته از نظام فلسفه تعلیم و تربیت کشور هستند، سازمان‌دهی می‌شود. در نظام آموزش و پرورش نیز چنین

ساختار هنجارمندی وجود دارد که دانش‌آموزان سعی در سازگاری خود با این ساختار دارند و دلیل آن هم وجود نظارت‌های رسمی و غیررسمی است. دسته‌بندی اهداف نظارت اجتماعی براساس آیات قرآن و با توجه به این ساختار نظارتی فلسفه تعلیم و تربیت صورت گرفته است.

از جمله اهداف در این زمینه «احیای ارزش‌های اخلاقی» است. یعنی این که امداد خداوند نصیب کسانی می‌شود که این فریضه را به جا آورند یعنی به احیای ارزش‌های اخلاقی مثل نماز، روزه، حج، جهاد و امر به معروف و نهی از منکر و... بپردازند. در حقیقت برخورداری جامعه اسلامی از حمایت و نصرت خداوند در گرو اعمال خیری چون نماز و امر به معروف می‌باشد. در سوره حج، آیه ۴۱ قرآن بیان می‌دارد: «الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ». همان کسانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز برپا می‌دارند و زکات می‌دهند و به کارهای پسندیده و امری دارند و از کارهای ناپسند باز می‌دارند و فرجام همه کارها از آن خداست». یاری خداوند شامل مؤمنینی که امر به نیکی کرده‌اند، خواهد شد (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۴: ۵۴۷-۵۴۲). امر به معروف در جامعه اسلامی، باعث به وجود آمدن خیر و نیکی در جامعه می‌شود. سوره نساء، آیه ۱۱۴ قرآن این موضوع را به خوبی بیان می‌دارد: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ... عَظِيمًا». در بسیاری از راز گویی‌های ایشان خیری نیست، مگر کسی که [بدین وسیله] به صدقه یا کار پسندیده یا سازشی میان مردم فرمان دهد و هر کس برای طلب خشنودی خدا چنین کند، به زودی او را پاداش بزرگی خواهیم داد». به اعتقاد علامه طباطبایی خدای تعالی خیری را که صاحب نجوا به آنان امر می‌کند، سه چیز دانسته است: صدقه، معروف و اصلاح بین مردم. در این جا نیز آوردن کلمه صدقه این منظور را می‌رساند که با وجودی که صدقه یکی از مصادیق معروف است، ولی این جا صدقه فرد، خود یک معروف به شمار آورده شده است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۵: ۱۳۰). یکی از مهم‌ترین آثار خیرخواهی و امر به معروف، رستگاری است. همان‌طوری که در انتهای آیه ۱۰۴ سوره آل عمران آمده: خداوند کسانی را که امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، در شمار رستگاران به حساب آورده است. هم چنین این موضوع در سوره توبه آیات ۱۱۱ و ۱۱۲ بیان شده است.

دیگر اهداف در این زمینه «برقراری انضباط فردی و اجتماعی» است یعنی با دعوت به سوی خوبی‌ها در جامعه اسلامی زمینه هرگونه اختلاف و تضادی از بین خواهد رفت. در قرآن آیات ۱۰۴ و ۱۰۵ سوره آل عمران این موضوع را تبیین نموده‌اند. علاوه بر آن جلوگیری از فساد و منکرات و برقراری انضباط اجتماعی می‌تواند توسط دانشمندان و صاحبان قدرت نیز صورت بگیرد. در سوره هود آیات ۱۱۶ و ۱۱۷ به این مطلب اشاره شده است. نهی از منکر در جامعه آنگونه که قرآن در سوره اعراف، ۱۶۵ بیان می‌کند، باعث نجات از عذاب الهی در امت‌های گذشته شده است. «فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ... بئیس بما كانوا یفْسُقونَ» پس هنگامی که آنچه را بدان تذکر داده شده بودند از یاد بردند، کسانی را که از [کار] بد باز می‌داشتند، نجات دادیم و کسانی را که ستم کردند، به سزای آن که نافرمانی می‌کردند، به عذابی شدید گرفتار کردیم». در سوره اعراف آیه ۱۶۴ خداوند بیان می‌دارد: «وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ... وَوَعَلَهُمْ يَتَّقُونَ. و آنگاه که گروهی از ایشان گفتند برای چه، قومی را که خدا هلاک‌کننده ایشان است یا آنان را به عذابی سخت عذاب خواهد کرد، پند می‌دهید؟ گفتند تا معذرتی پیش پروردگارتان باشد و شاید که آنان پرهیزگاری کنند». ایشان اهل تقوا بوده‌اند، و از مخالفت امر خدا پروا داشته‌اند، آن‌ها دیگران را که اهل فسق بودند، نهی از منکر می‌کردند، و در آخر آیه گفته شده تا معذرتی پیش پروردگارتان باشد. گفته نشده پروردگاران، بلکه گفته شده پروردگارتان؛ یعنی نهی از منکر تنها اختصاص به یک گروه از مؤمنان نداشته است، بلکه همه در برابر این امر واجب در مقابل پروردگار مسئولند و آن‌هایی هم که سکوت کردند مسئول هستند (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۸: ۳۸۵-۳۸۴).

دیگر اهداف این حوزه «تأمین سلامت فکری و جسمی افراد جامعه» است. سلامت فکری در راستای پرهیز از گناه و افکار ناصواب شکل خواهد گرفت؛ پس انسان‌ها از ناظران درونی خود شده و از کجروی‌ها و انحرافات بازداشته خواهند شد. این موضوع در سوره آل عمران آیات ۱۱۴، ۱۱۰ و ۱۰۴ بیان شده است. از طرف دیگر سلامت فردی، زمینه‌ساز فلاح و رستگاری جامعه مؤمنان است. در سوره علق آیات ۶ و ۷ خداوند در مورد انسان سخن می‌گوید که با وجود نعمت‌های بی‌شماری که خداوند به او ارزانی داشته است، باز اگر احساس بی‌نیازی کند، طغیان می‌نماید. سرکشی و طغیان رفتاری است که انسان در مقابل نعمت‌های الهی از خود نشان می‌دهد، رفتاری

که از خلال آیات قبل استفاده می‌شود، خدای تعالی نعمت‌های بزرگی نظیر تعلیم به قلم و تعلیم از طریق وحی را به انسان داده، پس بر انسان واجب است شکر آن‌ها را به جای آورد، نهایتاً «قانون‌مندی اجتماعی» نیز از اهداف مورد توجه در این زمینه است. قانون‌مندی اجتماعی به این معنی است که قوانینی که تصویب می‌شوند، باید اجرا شوند. اما در جامعه همیشه افراد و نیروهایی هستند که مخالف اجرای قوانین هستند. معمولاً مصالح و منافع آن‌ها با اجرای قوانین به خطر می‌افتد و آن‌ها با این کار می‌خواهند، جلوی ضرر خود را در هر زمینه‌ای که هست بگیرند. اسلام ضمانت اجرائی قوانین خود را اولاً بر عهده حکومت اسلامی و ثانیاً به عهده اجتماع گذاشته است. ضمانت اجرائی اسلام عبارت از: تربیت شایسته از نظر علم و عمل امر به معروف و نهی از منکر (طباطبایی، ۱۳۶۵: ۴۵-۴۲). مطابق با این آیات از قرآن موضوع قانون‌مندی مورد تأکید قرار گرفته شده است: «كَانُوا لَا... مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ». [و] از کار زشتی که آن را مرتکب می‌شدند، یک دیگر را باز نمی‌داشتند. راستی چه بد بود آنچه می‌کردند (مائده، ۷۹). همچنین در سوره مائده، ۴۲، ۴۴؛ غافر، ۴۸؛ رعد، ۴۱؛ نساء، ۵۸؛ انبیاء، ۷۸ و انعام، ۱۱۴ حکومت الهی و احکام الهی ضمانت اجرایی قوانین می‌باشند (صدری، ۱۳۸۶).

اصول نظارت اجتماعی نوجوانان بر اساس مبانی تفسیر المیزان

اصول دستورالعمل‌های کلی هستند؛ که به ما می‌گویند برای رسیدن به مقصد و مقصود باید چه اقداماتی صورت بگیرد و از اهداف (گزاره‌های تجویزی) به دست می‌آیند (باقری، ۱۳۸۸: ۸۸-۸۷). با توجه به مبانی و اهداف در آیات قرآن و تفسیر المیزان دستورالعمل‌هایی کلی (اصول) در زمینه نظارت اجتماعی استخراج شده است. به اعتقاد علامه طباطبایی با رعایت اعتدال در میان سه قوه می‌توان ارزش‌های اخلاقی را حفظ نمود. اصول اخلاق فاضله یعنی عفت، شجاعت و حکمت، و عدالت باعث به‌وجود آمدن فضایل اخلاقی و حد افراط و تفریط سه قوه باعث به‌وجود آمدن رذایل اخلاقی مانند: جبن، تهور، بی‌عفتی، بی‌فکری و ظلم‌پذیری خواهد شد (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱: ۵۵۹-۵۵۸).

یکی از اصول استنتاج شده در این زمینه «اصل رعایت نظم» است. این اصل ناظر به رعایت قوانین و مقررات در جهت برقراری نظم و امنیت فردی و اجتماعی

است. با تقسیم‌بندی مناسب زمان، در انجام دادن کارهای روزانه، موفقیت بیشتری به دست خواهیم آورد. نظم در اعمال عبادی نظیر نماز و روزه از مواردی است که باعث گسترش رحمت الهی به انسان می‌شود. رعایت نظم به اعتقاد علامه طباطبایی از طریق حکومت که عاملی برای اجرای قانون در جامعه است، امکان‌پذیر خواهد بود (طباطبایی، ۱۳۶۵: ۴۱).

دیگر اصول در این زمینه «ارتباط توأم با حرمت نفس نسبت به خود و دیگران» است که در بردارنده تمامی اصول فردی و اجتماعی است که به عزت و شخصیت وجودی انسان منتهی می‌شوند، نظیر اصل عزت‌مندی در سوره یونس آیه ۶۵: «وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ». سخن آنان تو را غمگین نکند زیرا عزت همه از آن خداست او شنوای داناست». مساوات، عدل، رازداری، مدارا، ایستادگی در برابر ظلم، دفاع از حقوق مظلومان، پرهیز از سوءظن نسبت به مؤمنان در سوره حجرات، ۱۲ چنین آمده: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ... وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ». ای کسانی که ایمان آورده اید از بسیاری از گمان‌ها پرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است و جاسوسی مکنید و بعضی از شما غیبت بعضی نکنند. آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده‌اش را بخورد از آن کراحت دارید [پس] از خدا بترسید که خدا توبه پذیر پذیر مهربان است». مطابق با سوره توبه آیه ۷۱ این که مؤمنین یک‌دیگر را امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، به‌خاطر ولایت داشتن ایشان در امور یک‌دیگر است، آن هم ولایتی که تا کوچک‌ترین افراد اجتماع راه دارد، که به خود اجازه می‌دهند هر یک دیگری را به معروف و واداشته و از منکر باز دارد. همچنین امر به معروف و نهی از منکر و انفاق در راه خداوند، ذکر خدا است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۹: ۴۵۵-۴۵۳).

اصل دیگر در این زمینه «اجرای قانون» است. مطابق با اصل اجرای قانون؛ در تمامی نظام آفرینش قوانینی وجود دارد که همه‌ی موجودات از آن‌ها تبعیت می‌کنند. قوانین تکوینی مشترک بین انسان‌ها و سایر موجودات است (طه، ۵۰، اعلی، ۳) و قوانین تشریحی مختص انسان‌ها است (اعراف، ۲۹). در اسلام انسان موجودی دارای دو بعد جسمی و روحی است که برای هر دو بعد او قوانین خاصی وضع شده است؛ برای جلوگیری از به وجود آمدن اصطکاک، دشمنی، ضایع شدن حق و حقوق و... قوانین

وضع شده‌اند. در سوره نحل آیه ۹۰ قرآن تعدادی از قوانین تشریحی را بیان می‌دارد: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ. در حقیقت خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می‌دارد. به شما اندرز می‌دهد. باشد که پند گیرید». تکیه تنها به نیروی عقل و تجربه برای ایجاد قانون کافی نیست به اعتقاد علامه طباطبایی با توجه به سوره بقره آیه ۲۱۳؛ انسان برحسب فطرتش اجتماعی و تعاونی است. اگر منافع و مصالح همه جانبه انسان‌ها به ویژه بعد اخروی را در وضع قوانین در نظر بگیریم، ادراکات بشری، و عقل و تجربه از انجام آن ناتوان است. این استدلال، صورت ساده یکی از ادله اثبات نبوت و نیاز به وحی در تدوین قوانین است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۲: ۱۸۰-۱۷۸).

روش‌های نظارت اجتماعی در نوجوانان بر اساس تفسیر المیزان

روش‌ها در بخش نظارت اجتماعی، مجموعه‌ای از راه‌ها هستند که به وسیله آن‌ها فرد و ادار می‌شود با انتظامات گروه معین یا تمام جامعه خود را منطبق و همراه نماید. روش‌های نظارت اجتماعی عبارتند از: موعظه، نظارت اقناعی، نظارت اجباری و آموزش قوانین.

در روش «موعظه» تلاش بر آن است تا با نشان دادن نقاط مثبت و منفی یک عمل اخلاقی زمینه‌های گرایش به عمل مطلوب اخلاقی را در فرد به وجود آورده، و برعکس تمایلات منفی را از انسان دور نمایند (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۵: ۳۲۶-۳۲۷). بنیان‌های تجویزی قرآن که انسان‌ها را به موعظه دعوت می‌کنند، در آیاتی نظیر: مزمل، ۱۹، مائده، ۴۶، آل عمران، ۱۳۸، یس، ۱۱، نحل، ۱۲۵ بیان شده است. تأثیر موعظه زمانی بیشتر خواهد بود که با نرمی و یگانگی خداوند همراه باشد. موعظه حسنه آن است که مردم را به سوی خدا بخوانند؛ زیرا که بهترین گفتار حق‌ترین و نافع‌ترین آن است و حق‌ترین و مفیدتر از سخن توحید هم سخنی نیست که همان یگانگی خداوند و زمینه‌ساز رستگاری انسان است (فصلت، ۳۳). با توجه به سوره یونس آیه ۵۷ چهار ویژگی را خداوند بیان می‌دارد که مجموع آن‌ها منبع همه آثار طیب و نیکوی در نفوس مؤمنی است: ۱- موعظه ۲- شفای آنچه در سینه‌ها است ۳- هدایت ۴- رحمت. قرآن در

اولین برخورد با مؤمنین، آنان را با مواظبت حسنه اندرز می‌دهد تا از غفلت بیدار شوند و به سوی خیر و سعادت و ادارشان می‌سازد. در مرحله دوم شروع به پاکسازی باطن آنان از هر صفت خبیث و زشت می‌کند، تا جائی که به کلی رذائل باطنی انسان‌های مؤمن را زایل سازد. در مرحله سوم آنان را به سوی معارف حقه و اخلاق کریمه و اعمال صالحه دلالت و راهنمایی می‌کند، تا به سر منزل مقربین رسانیده به فوز مخصوص به مخلصین رستگار سازد. در مرحله چهارم جامه رحمت بر آنان پوشانیده در دار کرامت منزل‌شان می‌دهد و بر اریکه سعادت مستقرشان می‌سازد تا جائی که به انبیاء و صدیقین و شهداء و صالحین «وَحَسِّنْ أَوْلَیْکَ رَفِیقًا» (نساء، ۶۹) ملحقشان نموده، در زمره بندگان مقرب خود در اعلیٰ علین جای می‌دهد (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۰: ۱۱۹-۱۱۸).

دیگر روش‌های نظارت اجتماعی «نظارت اقناعی» است. در این روش با بیان عواقب یک عمل در فرد الزم به انجام و یا عدم انجام آن پدید می‌آید. به طوری که نیازی به کنترل فرد توسط دیگران نیست، بلکه احساس رضایت فرد از انجام عمل نیک و یا ترک عمل حرام، خود عاملی برای کنترل به شمار می‌آید. یکی از رهنمودهایی که در قرآن در انتهای آیات به کار برده شده است، پاداش‌ها و یا عذاب‌های دنیوی و اخروی است که در اثر اجرا و یا عدم اجرای تعهدات و وظایف انسان بیان شده است. این خود یکی از تدابیر خداوند، در اعمال نظارت می‌باشد و حالت بازدارنده از بدی‌ها و سوق‌دهنده به سوی خوبی‌ها را دارد. در سوره انبیاء آیات ۱۶ تا ۳۱ از پاداش‌های مؤمنان سخن گفته شده است. در سوره حدید آیه ۴: «وَهُوَ مَعَكُمْ أَلَا إِنَّ مَا كُنْتُمْ» اعتقاد به حضور خداوند در هر مکان عامل مهم برای کنترل اقناعی بیان شده است، علاوه بر آن خداوند احاطه علمی بر اعمال ظاهری و باطنی انسان دارد (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۱۹: ۲۵۶).

«نظارت اجباری» از دیگر روش‌های نظارت اجتماعی است. این روش برای ملزم نمودن به رعایت قوانین برای افرادی است که از همسویی با فرهنگ و قوانین خودداری می‌کنند. کنترل اجباری بیشتر از طریق جریمه، قصاص و زندانی کردن افراد خاطی صورت می‌گیرد؛ تا از این طریق فرایند جامعه‌پذیری و درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای دینی فراهم گردد، تا کسی ایجاد اخلال و بی‌نظمی در جامعه نکند. در سوره

بقره، ۱۹۴ تجاوز در مقابل تجاوز با رعایت برابری تشریح شده است (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۲: ۹۲). همچنین در سوره‌های مائده، ۴۵، بقره، ۱۷۹ و ۱۷۸ نظارت اجباری به‌عنوان عاملی، در جهت اجرای عدالت و نظم در جامعه بیان شده است. به اعتقاد علامه طباطبایی امر نظارت اجتماعی دعوت مردم به سوی خدا و امر به معروف و نهی از منکر و خلاصه اسباب عادی هدایت را به‌کار بردن و سپس اثر و مسبب را به خدا وا گذاشتن است زیرا همه امور به دست اوست. اما این که برای نجات مردم از هلاکت، خود را به هلاکت بیندازند، این صحیح نیست و خدا هم، چنین دستوری نداده، و کسی را به زشتی‌های دیگری مؤاخذه نفرموده است و هیچ کسی وکیل خدا بر دیگران نیست (انعام، ۱۵۳) (طباطبایی، ترجمه موسوی همدانی، ۱۳۹۲، ج ۶: ۲۴۳-۲۴۱).

لازم به ذکر است که ساختار هنجارمند جامعه متشکل از قوانینی است که سرباز زدن از هر جرم محسوب شده و عواقب خواهد داشت، لذا اجرای آن‌ها در سطح جامعه اجباری می‌باشد و براساس آن قوانین، تعهداتی برای هر کدام از شهروندان جامعه مشخص شده است، که ملزم به انجام آن‌ها هستند. نمونه‌ای از این قوانین رعایت عدالت در جامعه اسلامی است. پیامد این روش لحاظ کردن صلاح اکثریت، بقای جامعه، همگانی بودن قوانین، سنخیت میان قوانین الهی و سیر تکوینی انسان در آفرینش، رفع حوائج زندگی و برطرف نمودن طغیان و سرکشی است. در سوره مائده آیه ۸ به عدالت رفتار نمودن حتی با دشمن تأکید شده است. کسانی که آمر به معروف و ناهی از منکر می‌شوند این خصیصه رفتاری را باید داشته باشند «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ». ای کسانی که ایمان آورده اید، برای خدا به داد برخیزید [و] به عدالت شهادت دهید و البته نباید دشمنی گروهی شما را بر آن دارد که عدالت نکنید. عدالت کنید که آن به تقوا نزدیک‌تر است و از خدا پروا دارید که خدا به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است». همچنین در سوره نحل آیات ۷۶، ۹۰ و ۹۱، نساء، ۵۸ و ۱۳۵، حجرات، ۱۰ و ۹، اعراف، ۱۸۱ و ۱۵۹ و انعام، ۱۵۲ موضوع عدالت مطرح شده است (صدری، ۱۳۸۶).

لازم به ذکر است که از قرار دادن مبانی، اهداف، اصول و روش‌های نظارت اجتماعی شبکه مفهومی شکل گرفته است که این شبکه مفهومی در شکل ۱ به تصویر کشیده شده است.

شکل ۱. طراحی الگوی نظری نظارت اجتماعی نوجوانان بر اساس تفسیر المیزان

اعتبار یابی الگو

برای پاسخ به این سؤال که آیا این چارچوب مفهومی طراحی شده مورد قبول متخصصان این حوزه قرار دارد یا خیر، به اعتباریابی این چارچوب مفهومی پرداخته شد. جهت این مهم از روش دلفی استفاده شده است. وینکس^۱ (۱۹۹۶)، معتقد است ارزش هر نظریه یا مدل پیشنهادی به اعتبار محتوایی و ساختاری آن می‌باشد. وی با برشمردن روش‌های کیفی مورد استفاده برای تأیید محتوای مدل‌های نظری،

1. Weinex

روش «پانل ارزیابی محتوا»^۱ را به عنوان یکی از روش‌های کارآمد ارزیابی محتوا بر شمرده است (بی‌تعب، قاضی‌نوری و فیروزآبادی، ۱۳۹۱). به این معنی که مبانی، اهداف، اصول و روش‌های استخراج شده در یک جدولی به صورت پرسش‌نامه طراحی و در اختیار متخصصان قرآنی و فلسفه تعلیم و تربیت قرار داده شده است. تعداد گویه‌های این پرسش‌نامه ۱۹ گویه بود. برای هر گویه سه گزینه تعریف شد. این گزینه‌ها عبارت بودند از:

۱. «مورد تأیید است».

۲. «مناسب است، ولی ضرورتی ندارد»؛

۳. «مورد تأیید نیست».

داده‌ها با توجه به روش «پانل ارزیابی محتوا» که در سال ۱۹۷۵ توسط لاوش^۲ پیشنهاد شده بود، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در زیر فرمول CVR که از طریق آن داده‌های مربوط به نظارت اجتماعی، ارزیابی شده‌اند، ارائه شده است. تعداد متخصصان فلسفه تعلیم و تربیت ۱۰ نفر و متخصصان قرآنی ۴ نفر می‌باشند. در فرمول زیر خط پایه برای تأیید هر کدام از گویه‌ها ۴۹٪ می‌باشد. سپس پاسخ‌ها مطابق فرمول رتبه اعتبار محتوایی زیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

$$CVR = \frac{ne - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

در این رابطه NE شامل تعداد متخصصانی است که به گزینه «مورد تأیید است»، پاسخ داده‌اند، و N تعداد کل متخصصان است. اگر مقدار محاسبه شده از مقدار جدول بزرگ‌تر باشد، اعتبار محتوای آن آیتم پذیرفته می‌شود. n در این پژوهش ۱۴ است. در جدول ۱ تعداد افراد پانل متخصصان و میزان حداقل روایی که گویه نیاز به تأیید دارد، مشخص شده است.

1. Content Evaluation Panel
2. Lavash

جدول ۱. تصمیم‌گیری در مورد CVR

حداقل مقدار روایی	تعداد افراد پانل متخصصان
۰/۹۹	۵
۰/۹۹	۶
۰/۹۹	۷
۰/۸۵	۸
۰/۷۸	۹
۰/۶۲	۱۰
۰/۴۹	۱۵
۰/۴۲	۲۰
۰/۳۷	۲۵
۰/۳۳	۳۰
۰/۲۹	۴۰

نمونه‌ای از محاسبه CVR در مورد گویه شماره ۱:

$$CVR = \frac{11 - \frac{14}{2}}{\frac{14}{2}}$$

$$CVR = 71$$

CVR به دست آمده با توجه به تعداد متخصصان که ۱۴ نفر بوده‌اند با تعداد نزدیک

به آن یعنی ۱۵ نفر در جدول بررسی می‌شود و چون میزان آن ۰/۷۱ از ۰/۴۹ بیشتر است،

لذا گویه مورد نظر تأیید می‌شود.

جدول ۲. دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت
در جهت اعتباریابی الگوی نظری نظارت اجتماعی در نوجوانان

وضعیت (تأیید/عدم تأیید)	حداقل CVR قابل قبول	CVR متخصصان تعلیم و تربیت	مؤلفه‌ها	بند
تأیید	۰/۴۹	۰/۷۱	فطری بودن ارزش‌های اخلاقی	مبانی نظارت
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	گرایش به نظم	
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	داشتن ارتباط مطلوب با خود و دیگران	
تأیید	۰/۴۹	۰/۸۵	ضرورت وجود قانون در جامعه	
تأیید	۰/۴۹	۰/۷۱	احیای ارزش‌های اخلاقی	اهداف نظارت
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	برقراری انضباط فردی و اجتماعی	
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	برخورداری از سلامت در ارتباط با خود و دیگران	
تأیید	۰/۴۹	۰/۸۵	قانون‌مندی اجتماعی	
تأیید	۰/۴۹	۰/۷۱	حفظ ارزش‌های اخلاقی	اصول نظارت
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	رعایت نظم	
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	ارتباط توأم با حرمت نفس نسبت به خود و دیگران	
تأیید	۰/۴۹	۰/۸۵	اجرای قانون	
تأیید	۰/۴۹	۰/۷۱	تزکیه	روش‌های غیررسمی
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	خود انضباطی	
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	حفظ حرمت نفس در برقراری ارتباط با خود	
تأیید	۰/۴۹	۰/۷۱	موعظه	روش‌های رسمی
تأیید	۰/۴۹	۰/۵۷	نظارت اقناعی	
عدم تأیید	۰/۴۹	۰/۲۸	نظارت اجباری (تنبیه و مجازات)	
تأیید	۰/۴۹	۰/۸۵	آموزش قوانین	

داده‌های حاصل از جدول فوق حاکی از آن است که براساس نظر متخصصان قرآنی و فلاسفه تعلیم و تربیت با توجه به فرمول «روایی محتوا»، در بخش مبانی نظارت فردی و اجتماعی؛ گزینه ۱، ۰/۷۱، گزینه ۲، ۰/۵۷، گزینه ۳، ۰/۵۷ و گزینه ۴، ۰/۸۵ مورد تأیید است. در بخش اهداف نظارت فردی و اجتماعی؛ گزینه ۵، ۰/۷۱، گزینه ۶، ۰/۵۷، گزینه ۷، ۰/۵۷، گزینه ۸، ۰/۸۵ مورد تأیید است. در بخش اصول نظارت فردی و اجتماعی؛ گزینه ۹، ۰/۷۱، گزینه ۱۰، ۰/۵۷، گزینه ۱۱، ۰/۵۷، گزینه ۱۲، ۰/۸۵ مورد تأیید است. در بخش روش‌های تربیتی نظارت؛ نظارت فردی؛ گزینه ۱۳، ۰/۷۱، گزینه ۱۴، ۰/۵۷، گزینه ۱۵، ۰/۵۷ مورد تأیید است. نظارت اجتماعی؛ گزینه ۱۶، ۰/۷۱، گزینه ۱۷، ۰/۵۷، مورد تأیید است، گزینه ۱۸، ۰/۲۸ مورد تأیید نیست، گزینه ۱۹، ۰/۸۵ مورد تأیید است.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش درصدد رسیدن به طراحی الگوی نظارت اجتماعی در نوجوانان براساس تفسیر المیزان است. از اهداف این پژوهش استخراج مبانی نظارت است. مبانی نظارت اجتماعی نوجوانان براساس تفسیر المیزان شامل: فطری بودن ارزش‌های اخلاقی، گرایش به نظم، داشتن ارتباط مطلوب با خود و دیگران، ضرورت وجود قانون در جامعه. این مبانی استخراج شده با پژوهش‌های رضایی‌راد (۱۳۹۰)، برادران و موسوی‌شوشتری (۱۳۹۳)، غفاری‌فر (۱۳۸۱)، جمشیدی (۱۳۸۴)، مور و همکاران (۲۰۱۶)، پوریانی (۱۳۸۴) همسویی دارد. علت همسویی یافته حاضر با این مطالعات این است که این مطالعات همگی نظارت اجتماعی را به عنوان ابزاری برای اجرای قانون، عاملی برای ایجاد سبک زندگی اسلامی، عاملی به عنوان یک وظیفه شرعی برای اداره بهتر جامعه، اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری مطرح نموده‌اند.

دیگر اهداف این پژوهش استخراج «اهداف نظارت اجتماعی» است. اهداف نظارت اجتماعی نوجوانان براساس تفسیر المیزان عبارتند از؛ احیای ارزش‌های اخلاقی؛ با نظارت اجتماعی که در دو بخش تجویزی (امر به معروف) و تحزیری (نهی از منکر)، برقراری انضباط فردی و اجتماعی، برخورداری از سلامت در ارتباط با خود و دیگران قانونمندی اجتماعی برقرار است. یافته‌های پژوهش تا حدودی با تحقیقات برادران

(۱۳۹۴)، برادران و موسوی شوشتری (۱۳۹۳)، امیرکاوه (۱۳۹۳)، جان‌احمدی (۱۳۸۵)، جمشیدی (۱۳۸۴)، جلائیان‌اکبرنیا (۱۳۸۶)، مور و همکارن (۲۰۱۶)، پوریانی (۱۳۸۴) همسویی دارد، چرا که این مطالعات بر نظارت واجبی که از طریق آن سایر امور دینی اجرا می‌شوند تأکید نموده‌اند و یادآور شده‌اند که پاداش‌های معنوی و اخروی عاملی برای استمرار نظارت اجتماعی است و نظارت اجتماعی عاملی برای اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری با معیارهای اسلامی و جلوگیری از بی‌هنجاری در جامعه است.

دیگر اهداف این پژوهش استخراج اصول نظارت اجتماعی است اصول نظارت اجتماعی نوجوانان براساس تفسیر میزان عبارتند از: حفظ ارزش‌های اخلاقی، رعایت نظم، ارتباط توأم با حرمت نفس نسبت به خود و دیگران و اجرای قانون. با رعایت اعتدال در هر سه قوه وجودی، انسان می‌تواند ارزش‌های اخلاقی منبعث از آن را حفظ نماید. نوجوان با اجرای اصل نظم در بعد فردی در انجام وظایف خود می‌تواند موفقیت کسب کند، مضاف بر این که با داشتن برنامه مشخص و تبعیت از آن در زندگی اجتماعی هم باعث تسریع در روند کارها و اجرای قوانین شده و باعث گسترش رحمت الهی می‌شود. لازم به ذکر است که در هر دو بعد جسمی و روحی برای انسان توسط شریعت قوانینی وضع شده است که گذشته از مصالح دنیوی، مصالح اخروی نیز دارند، مانند دادگری و نیکوکاری که در ابعاد فردی و اجتماعی دارای خیر می‌باشند. یافته‌های پژوهش حاضر با تحقیقات رضایی‌راد (۱۳۹۰)، مهدی‌پور (۱۳۹۲)، جمشیدی (۱۳۸۴)، غفاری‌فر (۱۳۸۱)، امیرکاوه (۱۳۹۳)، مور و همکارن (۲۰۱۶)، جلائیان‌اکبرنیا (۱۳۸۶) بخشی و دوستدار (۱۳۹۲)، مسعودی (۱۳۹۳)، کریمی و آل‌علی (۱۳۹۷)، پوریانی (۱۳۸۴)، همسویی دارد. علت همسویی این است که این مطالعات بر وجود عالمان دین در امر نظارت اجتماعی، به‌عنوان یک وظیفه شرعی برای مؤمنان، و کسب پاداش‌های معنوی و اخروی به‌عنوان عاملی برای استمرار نظارت اجتماعی تأکید نموده‌اند.

از اهداف دیگر این پژوهش استخراج روش‌های نظارت اجتماعی در نوجوانان براساس تفسیر میزان است. روش‌های نظارت فردی؛ تزکیه، خود انضباطی، حفظ حرمت نفس در برقراری ارتباط با خود می‌باشند. روش‌های نظارت اجتماعی: موعظه، نظارت اقناعی و آموزش قوانین می‌باشند. در این روش‌ها انسان با پیراستن از رذایل

و آراستن به فضایل اخلاقی به تزکیه نفس خود انضباطی، نظارت اقماعی و رعایت قوانین خواهد رسید. این یافته با یافته‌های حیدرکوشا (۱۳۸۹)، رضایی‌راد (۱۳۹۰)، غفاری‌فر (۱۳۸۱)، داوری و همکاران (۱۳۹۳)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۷)، قهرمانی (۱۳۸۱) همسویی دارد. علت این همسویی این است که این مطالعات بر کنترل اجتماعی غیررسمی از منظر آیات و روایات، نظارت خدا بر رفتار انسان، راهبرهای قرآن در پیشگیری از انحراف‌های اجتماعی، بررسی نظارت اجتماعی در دو بعد رسمی و غیررسمی تأکید نموده‌اند.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر این نتیجه حاصل می‌شود که اگر جامعه دارای ساختار هنجارمند و موازین اخلاقی نباشد نظارت اجتماعی کاری عبث خواهد بود. بر این اساس پیشنهاد می‌شود که نوجوانان در این زمینه آموزش‌های لازم را از کانال‌های مطمئن و رسمی که مدرسه بهترین محل برای این مهم است دریافت نمایند. علاوه بر این دامنه این اطلاعات بهتر است در کتب و برنامه درسی نوجوانان گنجانیده شود. علاوه بر نوجوانان خانواده‌های آنان هم باید از راهکارهای مربوط به امر نظارت اجتماعی آگاهی داشته باشند. نظارت فردی و اجتماعی می‌تواند باعث هدایت انسان به سمت و سوی شود؛ که همه خود را مانند یک مراقب و نگهبان بر ارزش‌ها و باورهای دینی خود بدانند. در چنین شرایطی است که می‌توان زمینه‌های برخورداری جامعه از آسایش و رفاه را فراهم نمود. از این رو استفاده از برنامه‌ریزی دقیق و به‌موقع جهت تقویت و تمرین مراقبت درونی از دوران کودکی دوم، از طریق انتشار کتب، بازی‌های فکری و برنامه‌های کارتونی در رسانه‌های جمعی می‌تواند در امر پرورش نظارت فردی مثمر ثمر باشد. تقویت مثبت و دادن بازخوردهای مناسب یکی از روش‌های مناسب در این زمینه است. لذا پیشنهاد می‌گردد این عقیده در دانش‌آموزان تقویت شود، که نظارت نه تنها مطلوب است، بلکه یک نیاز روانی-زیستی در جامعه برای رفاه اجتماعی است، این کار از طریق مشاوران تربیتی، با استفاده از رهنمودهای مناسب دینی-تربیتی در قالب داستان، شعر، نمایش، تئاتر، فیلم، برنامه‌های تفریحی و سرگرمی در مدارس می‌تواند محقق شود به گونه‌ای که نوجوان خود به اقتناع در این زمینه برسد.

از محدودیت‌های این پژوهش این است که در این پژوهش تنها ابعاد فردی و

اجتماعی نظارت مورد بررسی قرار گرفت، باتوجه به گستردگی دامنه نظارت بهتر است که در پژوهش‌های آینده، تعداد بیشتری از تحقیقات، سایر ابعاد نظارت را براساس تفسیر میزان و سایر تفاسیر، کتب، دانشمندان اسلامی و غربی مورد بررسی قرار دهند. علاوه بر آن آیات قرآن مملو از دستاوردهای تربیتی و آموزشی لازم و مثمر ثمر برای بهتر زندگی کردن انسان می‌باشد، دیگر محدودیت‌های محقق گستردگی محتوای این آیات بود، که امکان استفاده بیشتر از آن در یک پژوهش میسر نبود و نیازمند تحقیقات دیگری در این زمینه می‌باشد.

منابع

- قرآن کریم، (۱۳۹۱). ترجمه حسین انصاریان. چاپ دوم، خطاط حسن زاده. سیدعبدالمهدی. تهران: انتشارات پیام عدالت. امیرکاوه، سعید. (۱۳۹۳). نظارت اجتماعی در اسلام. مجله مبانی فقهی حقوقی اسلامی، ۷(۱۴)، ۹-۳۴.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۷). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. جلد دوم، تهران: انتشارات مدرسه.
- _____ (۱۳۸۸). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. جلد اول، تهران: انتشارات مدرسه.
- باقری، خسرو، سجادی، نرگس، توسلی، طیبه. (۱۳۹۴). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- بخشی، قدیر، دوستدار، رضا. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد نظارت همگانی (سامانه ۱۹۷) ناجا در ارتقای احساس امنیت اجتماعی، پژوهش‌نامه نظم و امنیت اجتماعی، ۶(۲۴)، ۴۳-۷۰.
- برادران، محمد. (۱۳۹۴). کارکردهای نظارت اجتماعی در استمرار تمدن اسلامی از منظر قرآن و روایت، فصلنامه قرآنی کوثر، ۱۴(۵۵)، ۱۱۷-۱۲۹.
- برادران محمد، موسوی شوشتری، محمدرضا. (۱۳۹۳). بایسته‌های تمدنی سبک زندگی اسلامی از دیدگاه اهل بیت علیه اسلام؛ بررسی موردی جایگاه نظارت اجتماعی، مجله تاریخ اسلام، ۱۵(۵۸)، ۲۵۳-۲۸۰.
- بهشتی، سعید. (۱۳۸۹). تأملات فلسفی در تعلیم و تربیت. تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل.
- بی‌تعب، علی، قاضی نوری، سیدسپهر، فیروزآبادی، سیداحمد. (۱۳۹۱). ارائه مدلی برای تحلیل پیامدهای سرمایه اجتماعی در حوزه نوآوری، مجله نوآوری و ارزش‌آفرینی، ۱(۱)، ۶۸-۷۹.
- پوریانی، محمد حسین. (۱۳۸۴). کنترل (نظارت) اجتماعی در پیشگیری و حفاظت اجتماعی. مجله پژوهش‌های مدیریتی راهبردی، ۱۴(۳۴)، ۸۰-۹۳.
- جان‌احمدی، فاطمه. (۱۳۸۵). تحلیل جامعه‌شناختی از نظارت اجتماعی در عصر نوبی، نامه تاریخ پژوهان، ۷(۸۰)، ۳-۲۶.
- جلالیان‌اکبرینا، علی. (۱۳۸۶). نظم و انضباط اجتماعی در آموزه‌های اسلامی. مجله الهیات و حقوق، ۷(۲۵)، ۶۷-۹۴.
- جمشیدی، مهدی. (۱۳۸۴). نظارت متقابل اجتماعی، مجله کیهان فرهنگی، ۲۱(۲۲۲)، ۲۰-۲۴.
- حیدرکوشا، غلام. (۱۳۸۹). کنترل اجتماعی غیر رسمی از منظر آیات و روایات، مجله فرهنگی اجتماعی، ۱(۳)، ۶۹-۸۸.
- داوری، محمد، صدیق‌اورعی، غلامرضا، عبدخدایی، محمدسعید. (۱۳۹۳). مکانیزم‌های نظارت خدا بر رفتار انسان و اثر آن بر تنظیم رفتار اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم، مجله مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۸(۱۴)، ۵۵-۸۲.
- دهقانی، مرضیه، امین‌خندقی، مقصود، جعفری‌ثانی، حسین، نوغانی‌دخت‌بهمنی، محسن. (۱۳۹۰). واکاوی الگوی مفهومی در حوزه برنامه‌دستی: نقادی بر پژوهش‌های انجام شده با رویکرد طراحی الگو در برنامه‌دستی، پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۱(۱)، ۹۹-۱۲۶.
- رضایی‌راد، عبدالحسین. (۱۳۹۰). تحولات نظارت اجتماعی در تمدن اسلامی، مجله اسلام و علوم اجتماعی، ۵(۲۲)، ۱۴۵-۱۶۶.
- سلیمانی، طاهره، شهبایی، فهیمه، صولتی، یاسر. (۱۳۹۷). راهبردهای قرآن در پیشگیری از انحراف‌های اجتماعی، مجله پویایی در علوم انسانی، ۴(۱)، ۶-۳۱.
- شرفی، محمدرضا. (۱۳۹۱). دنیای نوجوان (کنده‌وکاوی در بازشناسی روحیات ۱۳ تا ۱۸ ساله‌ها)، چاپ ۱۶، تهران: وزارت آموزش و پرورش مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۶۵). اصول فلسفه و روش رئالیسم. چاپ دوم، تهران: انتشارات صدرا.
- _____ (۱۳۹۲). میزان فی تفسیر القرآن، جلد‌های ۲۰-۱۹-۱۷-۱۶-۱۵-۱۴-۱۱-۱۰-۹-۸-۵-۲-۱، ترجمه سید محمدباقر موسوی‌همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- غفاری‌فر، حسن. (۱۳۸۱). نظارت و کنترل اجتماعی، مجله مطالعات راهبردی زنان (علوم اجتماعی)، ۵(۱۷)، ۹۰-۱۲۱.
- قهرمانی، علی. (۱۳۸۱). نظارت اجتماعی - انحراف و جرم، ترجمه‌ی فصل سیزدهم کتاب «جامعه‌شناسی زنده» استیفن مور، مجله معرفت، ۹(۵۶)، ۷۹-۸۷.
- کریمی، محمود، آل علی، مهناز. (۱۳۹۷). شیوه‌های کارآمد نظارت اجتماعی و زمینه‌های آن در نهج‌البلاغه، مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، ۹(۳۴)، ۴۵-۶۴.
- کوئن، برس. (۱۳۷۲). مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه غلامعباس توسلی و رضا فاضلی. تهران: انتشارات سمت.
- مسعودی، محمداسحاق. (۱۳۹۳). حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه، رساله دکتری، گروه مدرسی معارف اسلامی (گرایش قرآن و متون اسلامی)، قم: دانشگاه معارف اسلامی.

مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۱). *فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی*. چاپ دوم، تهران: انتشارات مدرسه، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

نوروزی، داریوش، رضوی، عباس. (۱۳۹۰). *مبانی طراحی آموزشی*. تهران: سمت.
 نهج البلاغه سید رضی (ره). (۱۳۸۹). ترجمه محمد دشتی، تهران: مؤسسه فرهنگی تحقیقات امیرالمؤمنین به نقل از مؤسسه آموزشی پژوهشی مذاهب اسلامی.

مقام معظم رهبری. (۱۳۸۷/۲/۱۶). *بیانات در دیدار با مردم کازرون*.

مهدی پور، محمود. (۱۳۹۲). عالمان دین و نظارت اجتماعی، *مجله مبلغان*، ۱۵ (۱۷۳)، ۳-۸.

حرعاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۳ق). *وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
 صدری، محمد جعفر. (۱۳۸۶). *المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم*. تهران: دفتر پژوهش و نشر سهروردی (علی اساس المعجم محمد فؤاد عبد الباقي و حسب حروف الکلمات ۱۴۲۸ق)، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۶۵). *الکافی*. مصحح علی اکبر غفاری و محمدآخوندی، غفاری، تهران: دارالکتب السلامیه.

Cotter, K.A. (2012). Health-related social control over physical activity: Interactions with Age and Sex. *Journal of Aging Research*, Article ID 321098, 10 pages. Academic Editor: Iris Reuter.

Moore, N., Dodd, V., & Sahar, A. (2016). *Evaluating Social Pedagogy Training and Development in Lincolnshire*. Udora-university of Derby online research archive.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی